

Kongerike i en kjeller

Spørsmålet kommer til å bli stilt mange ganger, både i og utenfor rettslokalet. Hvordan skal en mann som Josef Fritzl egentlig forstås?

Per Anders Madsen, Redaktør

Publisert: 13.mar. 2009 23:08 Oppdatert: 16.mar. 2009 09:14

Vi kjenner historien nå. Datteren Elisabeth som ble voldtatt første gang av sin far i 1977, elleve år gammel. Den intelligente og vel ansette ingeniøren som året etter fikk tillatelse til å bygge ut kjelleren under huset sitt i Amstetten vest for Wien.

En augustdag i 1984 ble Elisabeth lurt ned i kjelleren under påskudd av at faren trengte hjelp til å bære en dør. Hun ble bedøvet, lenket, og våknet i et rom som var innredet som en vindusløs hybel, med en seng, vask, kokeplate, toalett, TV og en videospiller. Der ble hun i 24 år, der ble hun voldtatt gang på gang av faren, og der fødte hun syv barn. Tre av dem delte hennes fangenskap frem til april i fjor.

Vi kjenner historien – og likevel kjenner vi den slett ikke. De nakne fakta er på bordet, men hvordan er det mulig å forstå dem? Fortellingen om Josef Fritzl og hans familie er blant de kriminalsaker som utfordrer vår evne til å ta inn over oss hva mennesker kan foreta seg mot andre. Derfor har også saken fått slik enorm oppmerksomhet. Derfor vil mange spørsmål stå ubesvart også når rettssaken er over.

Traumer.

Hvorfor Østerrike, ble det spurt da saken sprakk i fjor vår. Ingen hadde rukket å glemme Natascha Kampusch som ble holdt fanget av sin kidnapper i åtte år. Er det alpeidyllens nattside som avsløres; et samfunn kjent for sin gemyttlighet og der privatlivets fred alltid har stått høyt i kurs, men som også har utviklet en egen, marerittaktig evne til å skyve problemer og ubehageligheter under teppet?

I opptakten til rettssaken er slike spekulasjoner kommet i bakgrunnen. Oppmerksomheten rettes mot Josef Fritzl og hans personlige kjellerdyp, mer enn samfunnsrelaterte traumer i Sigmund Freuds hjemland.

Mediebilder.

Fritzl er erklært strafferettslig tilregnelig. Påtalemyndigheten er ikke i tvil om at han skjønnte at han gjorde noe galt, ellers ville han ikke gjort slike anstrengelser for å skjule kjellerrommene sine, foretatt omhyggelige forberedelser før han bortførte datteren, satt opp åtte dører, den ene gjemt bak et sinnrikt hyllearrangement. Fritzl er ikke gal i betydningen utilregnelig, styrt av irrasjonelle impulser eller brå innskytelser.

Han har sittet i varetekt siden han ble arrestert. Mediebildet av ham er skapt av det vi har fått vite om hans handlinger, og de er ikke hyggelige.

Ikke overraskende har hans forsvarer Rudolf Mayer prøvd å bygge opp et motbilde. Fritzl er ikke noe sexmonster. Han «elsket Elisabeth på sin måte», sier han til østerrikske medier.

Slik prøver han å menneskeliggjøre sin klient. Den erfarne forsvareren vet at rettssaker også er en troverdighetskamp. Det betyr at de også er en kamp om det språket som brukes når gjerninger skal beskrives og motiver forstås.

Men Mayers spill er høyt. Ved å knytte ordet kjærlighet til Fritzls sinnelag, fyller han det med et innhold de færreste er i stand til å gjenkjenne. Han risikerer at motbildet han prøver å etablere, ikke styrker den rettssikkerhet som kommer under press i høyprofilerte kriminalsaker der offentligheten føres med utvalgte opplysninger lenge før rettssaken starter. Avstanden mellom ord og handling blir for stor.

Kontrollbehovet.

Josef Fritzl skal ha vokst opp uten far og blitt hundset av sin mor. Han ble slått gul og blå. Fikk aldri et kjærtegn. Han forteller om en oppvekst full av ydmykelser, ifølge en 130 siders psykiatrisk utredning som har lekket ut til østerrikske medier.

Mayer hevder at Fritzls barndomsopplevelser har overbevist ham om at bare makt og tvang kan få andre til å elske ham. Eller at makt og tvang er det eneste som kan hindre at han mister andres kjærlighet.

Ut fra den psykiatriske rapporten handler det like gjerne om et ubegrenset, massivt kontrollbehov. Den tegner et bilde av en person som må ha i det minste én annen person i sin besittelse. Å ha Elisabeth i kjelleren betydde å ha noen bare for seg selv.

Å få barn med henne, betydde at hun skulle miste all attraksjon for andre menn. Dermed ble hun enda mer hans. Fritzl lot dette kontrollbehovet ta kontrollen over sitt liv. Kjelleren var hans kongerike.

Fritzl kan ha suggerert seg selv til å tro at Elisabeth måtte beskyttes mot ungdomslivets fristelser; deler av hans forklaring tyder på det. Likevel skal han ha skjønnet at det han gjorde var galt. Han skal ha sagt at han ikke selv skjønnte at han kunne holde på slik han gjorde.

Det forhindrer ikke at ondskapens problem lurer i Fritzl-sakens skygger. Forbrytelsens varighet gjør saken i enhver forstand ekstraordinær, vanskelig å fatte.

Men når «ondskap» først er lansert, ebber gjerne samtalen ut. «Ond» setter oftere punktum for en gjerningsanalyse enn det innleder. Derfor er også andre begrep brukt i forsøk på å trenge inn i hva som kjennetegner Josef Fritzl.

Avviser moralen.

Kanskje klarer den britiske filosofen Anthony Grayling å fange inn noe vesentlig med det begrepet han mener best kjennetegner Fritzls handlemåte: Moralsk sinnssykdom.

«Sinnssyk» er ikke lenger noen gangbar medisinsk term. Moralsk sinnssykdom har ingen plass i det juridiske vokabular.

Grayling forsvarer likevel sitt begrep med at Fritzl ikke vil innordne seg og handle i tråd med moralske normer som han både kjenner til og fullt ut forstår. Han er forstyrret, men likevel et eksempel på en person som med åpent sinn, fullt bevisst og gjennom egne valg avviser moralsk normalitet.

Grayling mener Fritzls moralske sinnssykdom ikke er så enestående som vi kanskje skulle ønske oss, og at det ikke bare slår ut på individplan. Nazistenes folkemord kan også betraktes som utslag av massiv, moralsk sinnssykdom, det samme kan systematiske voldtekter av kvinner og barn i dagens Kongo.

En mørk skygge.

Koblinger og parallellføringer mellom så forskjellige hendelser og begivenheter er alltid problematiske, fordi en tvinges til å se bort fra ulike historiske forutsetninger for å finne fellesnevneren. Men moralsk sinnssykdom går som en mørk skygge gjennom historien, mener Grayling.

Suggesjon og mangel på empati er dens ledsagere. Josef Fritzl vil sitte ensom på tiltalebenken i St. Pölten, men alene er han ikke.

Flere bilder

FOTO: ARKIVHÅKON LETVIK